

ภาคที่ 1

กอนการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูต

ค.ศ. 1511-1898 (พ.ศ. 2054-2441)

บทที่ 1

ความสัมพันธ์ในระยะแรกกอนการเสด็จประพาสประเทศไทยของมกุฎราชกุมารนิโคลัส

บุคคลภายในประวัติศาสตร์ยุโรปสิ้นสุดลงพร้อมกับการที่นักสำรวจชาวตะวันตกเริ่มแสวงหาเส้นทางใหม่มาสู่เอเชียเพื่อผลประโยชน์ทางการค้าและการเผยแพรศาสนา สมัยแห่งการแผขยายอำนาจของประเทศไทยในยุโรปตะวันตกเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มขึ้นในตอนปลายของคริสต์ศตวรรษที่ 15 ทั้งนี้เพื่อสนับสนุนผลประโยชน์สองประการดังกล่าวข้างต้น ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 โปรตุเกสก็ได้เปลี่ยนโฉมหน้าประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใหม่ใน ค.ศ. 1511 (พ.ศ. 2054) ด้วยการสร้างอาณานิคมแห่งแรกของตนในภูมิภาคนี้ขึ้นที่มะลัคกา ซึ่งในขณะนั้นเป็นประเทศราชของไทยในคาบสมุทรมลายู นับแต่นั้นมาบริเวณที่รู้จักกันดีในปัจจุบันในนามเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ได้กลายเป็นเป้าหมายของการแสวงหาผลประโยชน์อีกแห่งหนึ่งของมหาอำนาจตะวันตก แม้ว่าสมัยแห่งการล่าอาณานิคมที่แท้จริงจะยังไม่ถึงดินแดนแห่งนี้ จนกระทั่งเมื่อเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปในอีกสามศตวรรษต่อมา

ความสัมพันธ์ในสมัยอยุธยา

ตลอดระยะเวลาเกือบสองศตวรรษ นับแต่ที่โปรตุเกสยึดครองมะลัคกา จนกระทั่งถึงสิ้นรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 ที่มหาอำนาจยุโรปตะวันตกอื่น ๆ ในขณะนั้น อันได้แก่ฮอลันดา สเปน อังกฤษ ฝรั่งเศส ฯลฯ รวมทั้งโปรตุเกสได้เข้ามามีบทบาทสำคัญทางการค้า ศาสนา และการเมืองในอยุธยา และเป็นสมัยที่ราชสำนักไทยเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตกับราชสำนักของมหาอำนาจเหล่านั้นบ้างประเทศนั้น รุสเซีย

ยังหาได้เข้ามามีความสัมพันธ์โดยตรงกับไทยและส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ไม่ว่าจะในรูปแบบใด ๆ ก็ตาม

ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 14-15 รัสเซียซึ่งเพิ่งสามารถปลดแอกจากการยึด
ครองของพวกเรวอนชนเผ่ามองโกลได้สำเร็จ ยังมีสภาพการตั้งทางการเมืองภายในไม่มั่นคง
เท่าไรนัก การปกครองโดยทั่ว ๆ ไปมีลักษณะเหมือนเมื่อสมัยเคียฟ (Kievan Russia)¹
ซึ่งเจ้าผู้ครองนครรัฐ (Grand Duchy) ต่าง ๆ ยังคงเป็นอิสระต่อกัน² ทำให้รัสเซียไม่
อาจให้ความสนใจกับการแผ่ขยายอำนาจของตนเข้าไปในเอเชียได้มากเท่าที่ควร อย่างไรก็ตาม
ก็ดี ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 สภาพการตั้งทางการเมือง
ภายในเริ่มมั่นคงขึ้น มอสโกเริ่มมีอำนาจเหนือนครรัฐอื่น ๆ และด้วยการยอมรับมรดก
อารยธรรมทางการเมืองของจักรวรรดิไบเซนไทน์ ราชวงศ์ของเจ้าผู้ครองนครรัฐมอสโก
ก็ได้เป็นทายาทและผู้สืบตำแหน่งจักรพรรดิแห่งจักรวรรดิโรมันตะวันออกโดยชอบธรรม³
ตั้งแต่นั้นมามอสโกได้กลายเป็นศูนย์กลางของการปกครอง อันเป็นการเริ่มระบอบสมบูรณา
ญาสิทธิราชย์ที่แท้จริงขึ้นในรัสเซีย

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในรัสเซียดังกล่าวนี้ได้ว่ามีผลต่อนโยบาย
ต่างประเทศเป็นอย่างมาก เพราะขณะที่มหาอำนาจยุโรปตะวันตกแผ่ขยายอำนาจเข้ามาใน
เอเชียในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 รัสเซียก็ได้เริ่มสถาปนาอิทธิพลและอำนาจของตนขึ้น
ในไซบีเรีย และภายในชั่วระยะเวลาเพียงศตวรรษเศษ ๆ รัสเซียก็สามารถแผ่ขยายอิทธิพล

¹ เป็นระยะที่อาจเรียกได้ว่า "สมัยกิ่งก้านและกิ่งประวัติศาสตร์" ของรัสเซีย
อยู่ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 9-12 ก่อนที่พวกเรวอนชนเผ่ามองโกลจะยกทัพเข้ารุกราน
และยึดครองรัสเซียส่วนใหญ่ได้ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 13.

² Michael T. Florinsky, Russia: A History and an Interpretation, in two volumes, Vol. I (New York: The Macmillan Co., c. 1953), pp. 88-9.

³ Ibid., p. 166.

ของตนเข้าครอบครองดินแดนดังกล่าวจนจรมหาสมุทรแปซิฟิกได้สำเร็จใน ค.ศ. 1648 (พ.ศ. 2191)¹ ในขณะที่เวลานั้นรัสเซียก็สามารถปราบปรามอาณาจักรหลายแห่งของพวกมองโกลที่ยังมีตั้งอยู่ทางตอนใต้ของรัสเซียในปัจจุบันได้ในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16²

แต่แม้ว่าความสำเร็จของรัสเซียภายในคริสต์ศตวรรษที่ 16 และ 17 สองประการดังกล่าวข้างต้น จะทำให้รัสเซียกลายเป็นคู่แข่งสำคัญของมหาอำนาจยุโรปตะวันออกอื่น ๆ ในการแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ทางการค้าในแถบเอเชียกลางและเอเชียตะวันออก คือ เปอร์เซีย และจีน ในสมัยต่อมาก็ตาม เอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลับยังคงเป็นดินแดนที่ไร้ความสำคัญทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมสำหรับรัสเซียในระยะก่อนหน้าคริสต์ศตวรรษที่ 19³ ทั้งนี้ สภาพภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นเครื่องกำหนดลักษณะการแผ่ขยายอำนาจของรัสเซียเข้ามาในเอเชีย ทำให้ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 16-18 รัฐบาลรัสเซียไม่อาจให้ความสนใจกับอาณาบริเวณที่อยู่ทางไกลเกินกว่าอินเดีย เช่น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะการติดต่อกับบริเวณที่เป็นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยทางบกนั้นจำเป็นต้องอาศัยเส้นทางที่ผ่านอินเดีย ซึ่งแม้ตราจจนกระทั่งถึงคริสต์ศตวรรษที่ 17 รัฐบาลรัสเซียก็ยังไม่สามารถทำการติดต่ออย่างเป็นทางการกับจักรพรรดิแห่งราชวงศ์โมกุลของอินเดียได้⁴ ดังนั้นก่อนที่รัฐบาลรัสเซียจะได้พัฒนากำลังแสนยานุภาพทางทะเลเพื่อคุ้มครองอิทธิพลและผลประโยชน์ทางการค้าและทางการเมืองของตนในตะวันออกกลาง ไชบีเรีย และเอเชียตะวันออกในต้นต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ความสัมพันธ์โดยตรงอย่างเป็นทางการระหว่าง

¹A. Lobanov-Rostovsky, Russia and Asia, (Ann Arbor, Michigan: The George Wahr Publishing Co., c. 1951), p. 46.

²Ibid., p. 34.

³R. Quested, "Russian Interest in Southeast Asia: Outlines and Sources 1803-1970," Journal of Southeast Asian Studies, I, 2(September, 1970), 48.

⁴Lobanov-Rostovsky, op. cit., p. 67.

รัสเซียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และโดยเฉพาะกับประเทศไทยจึงยังไม่ปรากฏ

อย่างไรก็ดี ตลอดสมัยอยุธยาที่หาใช่จะปราศจากความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียและไทยโดยสิ้นเชิงไม่ อันที่จริงก่อนที่โปรตุเกสจะเข้ามาสร้างอาณานิคมของตนขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้มีพ่อค้าและนักเดินทางจากรัฐอาร์เมเนียซึ่งต่อมาภายหลังในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิรัสเซีย เดินทางมายังดินแดนแห่งนี้และโดยเฉพาะในประเทศไทย นักเดินทางชาวสเปนผู้หนึ่งซึ่งผ่านมาทางกรุงศรีอยุธยาได้บันทึกไว้ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 ว่า ที่ราชธานีของไทยแห่งนี้นอกจากโรงสินค้าของชนชาติยุโรปอื่น ๆ แล้ว ยังมีโรงสินค้าของพ่อค้าชาวอาร์เมเนียนตั้งอยู่ด้วย¹ ชาวอาร์เมเนียนเหล่านี้มีชุมชนถาวรของตนที่ตั้งอยู่นอกกรอบกรุงศรีอยุธยา ซึ่งก็เช่นเดียวกับชุมชนของชาวต่างศาชาติอื่น ๆ ที่ได้รับพระราชนานที่คืนจากพระมหากษัตริย์ไทยสำหรับตั้งชุมชน สิทธิในการประกอบการค้า กิจกรรมทางศาสนาและประเพณี และรวมทั้งสิทธิในการปกครองภายในชุมชน²

ชาวอาร์เมเนียนที่อาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยาและตามเมืองท่าการค้าอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 16-18 มีฐานะเป็น "ฝรั่งต่างดาว (Foreign Europeans)" ซึ่งต่างออกไปจากพวก "ยุโรปแท้ (Real Europeans)"

¹ Sir John Bowring, The Kingdom and People of Siam, Vol. II (Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1969), p. 106.

² E.O. Berziz, "Russko-Siamskie Otnosheniya V. XIX-Nachale XX vv.," (Relations Between Russia and Siam in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries), February 18, 1965. (Xeroxgraphed).

คำแปลภาษาอังกฤษของบทความภาษารัสเซียฉบับนี้ แปลโดย นายบรูโน บารอน (Bruno Baron) แห่งองค์การอัสคาเฟ กรุงเทพฯ ด้วยความสนับสนุนทางการเงินจาก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นักประวัติศาสตร์บางท่านสันนิษฐานว่า "ฝรั่งต่างดาว" เหล่านี้ "อาจจะเป็นผู้ประสานการติดต่อระหว่างชาวฮอลันดา ฝรั่งเศส อังกฤษ และพ่อค้าชาวยุโรปแท้ ๆ ชาติอื่นกับคนไทย"¹ ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นชาวอาร์เมเนียนก็นับได้ว่าเป็นพวกที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในทางเศรษฐกิจการค้าระหว่างประเทศพวกหนึ่งในกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะภายหลังที่พระเพทราชาทำการยึดอำนาจการปกครองใน ค.ศ. 1688 (พ.ศ. 2231) นอกจากที่ทำการค้าเป็นการส่วนตัวหรือเข้าเป็นพนักงานในโรงสินค้าบริษัทการค้าของชาวยุโรปในอยุธยาแล้ว ชาวอาร์เมเนียนบางคนได้เข้ารับราชการอยู่ในกองทหารรักษาพระองค์ของพระมหากษัตริย์ไทย² ในตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวได้ว่าชุมชนชาวอาร์เมเนียนเป็นชุมชนที่มีบทบาทและอิทธิพลทางการค้ามากที่สุดชุมชนหนึ่ง เพราะชาวอาร์เมเนียนผู้หนึ่งนาม แอนโทนี โกยาตัน (Anthony Goyaton) ได้ดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าฝรั่งต่างดาวในกรุงศรีอยุธยา³

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียและประเทศไทยในสมัยรัตนโกสินทร์

ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 รัสเซียซึ่งได้ก้าวขึ้นสู่ความเป็นมหาอำนาจประเทศหนึ่งในยุโรปมาตั้งแต่ศตวรรษก่อน⁴ เริ่มเห็นความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาและสร้างความมั่นคงให้แก่ไซบีเรีย ซึ่งนอกจากเพื่อเหตุผลในทางทรัพยากรเศรษฐกิจและทางยุทธศาสตร์เพื่อความปลอดภัยของรัสเซียเองแล้ว ไซบีเรียยังจะเป็นหลักประกันในการคุ้มครองปกป้องผลประโยชน์

¹J.J. Boeles, "Note on an Eye-witness Account in Dutch of the Destruction of Ayudhya in 1767," The Journal of the Siam Society, LVI, 1(January, 1968), 102.

²Berzir, op. cit.

³Boeles, op. cit., 101.

⁴Hugh Seton-Watson, The Russian Empire 1801-1917, (London: Oxford at the Clarendon Press, c. 1967), p. 41.

และอิทธิพลทางการค้าและการเมืองของรัสเซียในเอเชียตะวันออกไกล ด้วยความจำเป็นดังกล่าว รัฐบาลรัสเซียจึงตระหนักถึงประโยชน์และความสำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อาจจะมีการค้าเน้นนโยบายของตนในตะวันออกไกลเป็นครั้งแรก

ดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่รัฐบาลรัสเซียให้ความสนใจเป็นแห่งแรกคือฟิลิปปินส์ ใน ค.ศ. 1803 (พ.ศ. 2346) รัฐบาลรัสเซียพิจารณาที่จะเปิดดำเนินการทางการค้ากับหมู่เกาะที่ขณะนั้นเป็นอาณานิคมของสเปนแห่งนี้ เพื่อป้อนแป้งข้าว และเกลือให้แก่ไซบีเรียของตน และสองปีต่อมา รัฐบาลรัสเซียก็ได้พยายามที่จะเปิดเจรจาให้มีการประสานงานทางการค้าร่วมกันระหว่างบริษัทอีสต์อินดีส์ที่ชวา และรัสเซียในตะวันออกไกล การเจรจาเพื่อดำเนินการค้ากับชวาคงจะล้มเหลว และดูเหมือนว่ารัฐบาลรัสเซียจะมองเห็นประโยชน์ที่ตนจะได้จากฟิลิปปินส์มากกว่า ดังนั้นแม้จะเป็นระยะเวลาที่ค่อนข้างเนิ่นนานในที่สุดรัฐบาลรัสเซียก็ตัดสินใจตั้งงสสุดเพื่ออำนวยความสะดวกและรักษัจฉลประโยชน์ทางการค้าของตนไปประจำที่มนิลาใน ค.ศ. 1820 (พ.ศ. 2363)¹ นับว่าเป็นผู้แทนทางการค้าของรัสเซียประจำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นคนแรก อย่างไรก็ตาม ภายหลังกการตั้งงสสุดขึ้นที่มนิลาแล้วรัฐบาลรัสเซียยังคงประสบความสำเร็จทางการค้าในภูมิภาคนี้้น้อยมาก ซึ่งทำให้ความสนใจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของรัสเซียภายหลังก ค.ศ. 1820 (พ.ศ. 2363) ลดลงไปกวากอนหน้านั้น เพราะหลังจากนั้นไม่นานรัฐบาลรัสเซียปฏิเสธที่จะปฏิบัติตามคำแนะนำของงสสุดของตนที่มนิลาที่เสนอให้ยึดเกาะบางเกาะในมหาสมุทรแปซิฟิก นอกจากนั้น ภายหลังกการตั้งงสสุดคนแรกที่มนิลาออกจากหน้าทีใน ค.ศ. 1826 (พ.ศ. 2369) รัฐบาลรัสเซียก็ไม่ได้ตั้งงสสุดใหม่มาทำหน้าที่นี้อีกเลย แม้ว่าจะได้รับกรชักชวนจากรัฐบาลสเปนก็ตาม² ความล้มเหลวในฟิลิปปินส์ครั้งนี้ทำให้รัฐบาลรัสเซียต้องยุติบทบาทของตนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ลง จนกระทั่งในอีกสองทศวรรษต่อมา

¹Quested, *op. cit.*, 48.

²*Ibid.*, 49.

ในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ผลของ "สงครามฝิ่น" (ค.ศ. 1840-1842 (พ.ศ. 2383-2385) ในประเทศจีน) ทำให้รัฐบาลรัสเซียวิตกกังวลถึงอันตรายจากอิทธิพลของ อังกฤษในจีนที่อาจคุกคามผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและบทบาททางการเมืองของตนใน ตะวันออกไกล และเหนือสิ่งอื่นใดคือความปลอดภัยของดินแดนทางภาคตะวันออกของตนใน ไซบีเรีย¹ สภาพการณ์ทางการเมืองที่แปรผันข้างต้น อิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตกอื่น ๆ ในจีนภายหลัง "สงครามฝิ่น" และผลประโยชน์ที่เพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณของรัสเซียในภูมิภาคนี้ รวมทั้งผลของ "สงครามไครเมีย" (ค.ศ. 1853-1856 หรือ พ.ศ. 2396-2399) ทำให้ ในระหว่าง ค.ศ. 1850-1860 (พ.ศ. 2393-2403) รัฐบาลรัสเซียต้องหันมาพิจารณา นโยบายของตนในส่วนที่เกี่ยวกับตะวันออกไกลใหม่ ควบคู่การยอมรับความสำคัญของเส้นทาง เคนเรือยุทธศาสตร์และการขนส่งที่ติดต่อกันระหว่างรัสเซียในยุโรปและรัสเซียในเอเชีย ซึ่ง สะดวกกว่าเส้นทางบกเดิมที่ผ่านไซบีเรียหลายประการ² ความสำคัญของเส้นทางเคนเรือ ใหม่นี้ปรากฏเป็นครั้งแรกในรายงานที่กัปตันกรูเซนสเทิร์น (Krusenstern) เสนอต่อ รัฐบาลรัสเซีย ภายหลังจากที่ได้นำกองเรือสำรวจของรัสเซียออกเดินทางรอบโลกและได้ แวะตามเมืองท่าสำคัญหลายแห่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในระหว่าง ค.ศ. 1803- 1806 (พ.ศ. 2346-2349) ในรัชสมัยของพระเจ้าซาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 1³ การยอมรับ เส้นทางดังกล่าวซึ่งจำต้องผ่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำให้รัฐบาลรัสเซียเริ่มเล็งเห็น ความสำคัญทางยุทธศาสตร์และการเมืองที่แท้จริงของอาณาบริเวณแห่งนี้ที่จะมีต่อความมั่นคง ของอิทธิพลของตนในตะวันออกไกล ในตอนกลางคริสต์ศตวรรษนี้เองที่สิงคโปร์ได้เริ่มเป็น เมืองท่าที่มีความสำคัญบนเส้นทางสายนี้ของรัสเซีย

การเปลี่ยนแปลงนโยบายใหม่เกี่ยวกับผลประโยชน์ของรัสเซียในตะวันออกไกล ได้นำรัสเซียเข้ามามีความสัมพันธ์กับประเทศไทยโดยตรงเป็นครั้งแรกใน ค.ศ. 1863

¹Lobanov-Rostovsky, op. cit., p. 134.

²Quested, op. cit., 49.

³Ibid., 48 และ Lobanov-Rostovsky, op. cit., p. 126.

(พ.ศ. 2406) ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเรือรบรัสเซียสองลำภายใต้การนำของเปชชูรอฟ (Peshchurov) จากฐานทัพเรือที่ปากแม่น้ำอามูร์ (Amur) ในไซบีเรียได้เดินทางเข้ามาสำรวจ "ดินแดนที่ยังลี้ลับสำหรับรัสเซีย" แห่งนี้ นอกจากสภาพการณ์โดยทั่วไปในกรุงเทพฯ ในขณะนั้น เปชชูรอฟยังได้บันทึกการต้อนรับอันเต็มไปด้วยไมตรีจิตที่คณะของตนได้รับจากทางการรัฐบาลไทย ท่าทีของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อชาวต่างประเทศโดยรวม และความปรารถนาของพระองค์ที่จะปรับปรุงความสัมพันธ์ทางการเมืองกับต่างประเทศให้ดีขึ้น จากบันทึกฉบับนี้ ได้มีการสันนิษฐานกันว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอาจมีพระราชสาส์นถึงรัฐบาลรัสเซียผ่านเปชชูรอฟ¹ อย่างไรก็ดี ไม่ปรากฏว่ามีปฏิริยาตอบสนองอย่างใด ๆ จากรัฐบาลรัสเซียต่อการเดินทางของเปชชูรอฟครั้งนี้ แม้จะมีรายงานของนายทหารเรือรัสเซียที่ได้เดินทางแวะยังเมืองท่าสิงคโปร์ใน ค.ศ. 1865 (พ.ศ. 2408) ที่เสนอให้รัฐบาลของตนเปิดความสัมพันธ์และลงนามในสัญญาทางไมตรีและการค้ากับประเทศไทย โดยอ้างว่าได้รับการทบทวนจากรัฐบาลไทยผ่านกงสุลไทยและกงสุลรัสเซียที่สิงคโปร์ตามลำดับ²

¹ Berzir, op. cit.

² Lobanov-Rostovsky, op. cit., p. 208 และ Quested, op. cit., 52 และ Institute of Oriental Studies, the USSR Academy of Sciences, Politika Kapitalisticheskikh Depjav i Natsionalno-Osvoboditelnoe Dvijenie v Yugo-Vostochnoi Azii (1871-1917): Dokumenty u Materialy, chast II (The Policy of the Capitalist Powers and the National Liberation Movement in South-East Asia (1871-1917): Documents and Background Material, volume II), (Moscow: Nuaka Publications, 1967), "Part III: Russia and French Expansion in Siam (1891-1895); [Introduction]", p. 99 คำแปลภาษาอังกฤษของเอกสารรัสเซียฉบับนี้ เฉพาะภาคที่ 3, 4, 5, และ 6 ซึ่งเกี่ยวข้องกับประเทศไทยโดยตรง แปลโดย นายบรูโน บารอน (Bruno Baron) แห่งองค์การอีคาเฟ กรุงเทพฯ คุยความสนับสนุนทางการเงินจากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (เอกสารดังกล่าวที่จะอ้างอิงไว้ในตอนต่อไปของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้อักษรย่อว่า PKD...II)

สิบปีต่อมาหลังจากการเดินทางมาเยือนของกองเรือรบรัสเซียครั้งแรก ภายใต้อุศล
ที่ไม่แจ้งชื่อนัก ในตอนต้นเดือนมีนาคม ค.ศ. 1874 (พ.ศ. 2416) นายพลเรือบรมเมอ
(Brumer) ผู้บัญชาการกองเรือยานแปซิฟิกของรัสเซียได้เดินทางมากรุงเทพฯ ภายใต้อำนาจ
ประจำตำแหน่ง รัฐบาลไทยได้ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี และได้นำผู้บัญชาการกองเรือยาน
แปซิฟิกแห่งราชนาวีรัสเซียผู้นี้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งนัก
ประวัติศาสตร์รัสเซียอ้างว่า พระองค์ได้ทรงแสดงความหวังที่จะทำสนธิสัญญาทางไมตรี
ระหว่างประเทศทั้งสอง¹ เอกสารไทยที่กล่าวถึงการต้อนรับนายพลเรือบรมเมอที่คนพบ
เพียงฉบับเดียวในขณะนี้ไม่ได้ให้รายละเอียดที่ยืนยันข้อกล่าวอ้างนี้แต่อย่างใด² แต่เมื่อ
พิจารณาดูแนวโน้มของนโยบายทางการต่างประเทศของไทยในขณะนั้นจะเห็นได้ว่า ข้อกล่าว
อ้างข้างต้นมีส่วนที่เป็นไปได้มาก

แม้ว่ารัฐบาลรัสเซียจะไม่ได้อนองตอบที่ทาของรัฐบาลไทยโดยตรง เพราะใน
ระหว่าง ค.ศ. 1870-1880 (พ.ศ. 2413-2423) ความสนใจของรัฐบาลรัสเซียส่วนใหญ่
มุ่งอยู่ที่ปัญหาเอเชียกลาง ทั้งไม่มีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจสำหรับรัสเซียที่เห็นได้ชัดจาก
การทำสัญญากับประเทศไทย³ แต่ภายหลังจากการเดินทางมาเยือนของนายพลเรือบรมเมอ ความสนใจ
ซึ่งกันและกันระหว่างประเทศทั้งสองก็ดูเหมือนจะเพิ่มมากขึ้น ใน ค.ศ. 1875 (พ.ศ.
2418) เอช. เอช. มิกลุโก-มากลาย (H.H. Mikluko-Maklai) นักมานุษยวิทยา
ผู้มีชื่อเสียงที่สุดของรัสเซียในขณะนั้นได้เดินทางเข้ามาสำรวจในประเทศไทย และได้รับ

¹ Berzir, op. cit.

² กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ (ซึ่งจะอ้างไว้ในที่ต่อไปว่า กบส.
กต.), "Foreign Office (Bangkok)-Count Admiral U. Brunmer, [Sic],
H.I. Russian Majesty's Navy," Bangkok: March 7, 1874, ในแฟม
หนังสือ "มีไปมากับชาติต่าง ๆ ทั้งกบสุลสยามแลชาวยุโรปต่าง ๆ ปี 1869-1881,"
หน้า 127.

³ PKD...II, "Part III: [Introduction]," p. 100.

พระราชทานความสะดวกต่าง ๆ จากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างดี ภายหลังจากนั้นมิเกลโก-มากลายได้เดินทางมายังประเทศไทยอีกครั้ง และได้บันทึกข้อสังเกตทางมานุษยวิทยาเกี่ยวกับประเทศไทยไว้ในหนังสือของเขาเล่มหนึ่ง¹ ในส่วนความเคลื่อนไหวทางด้านการเมืองระหว่างประเทศของรัสเซียเองก็ได้รับความสนใจจากรัฐบาลไทยไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลัง ค.ศ. 1875 (พ.ศ. 2418) กงสุลไทยในยุโรปในขณะนั้นมักจะรายงานข่าวความขัดแย้งและความคลี่คลายทางการเมืองที่เกิดขึ้นระหว่างรัสเซียและมหาอำนาจยุโรปอื่น ๆ ในเอเชียกลาง เสนอต่อเสนาบดีกรมท่าของไทยอยู่เสมอ²

ใน ค.ศ. 1882 (พ.ศ. 2425) อันเป็นปีครบรอบหนึ่งศตวรรษแห่งการสถาปนาราชวงศ์จักรี รัฐบาลรัสเซียได้ตัดสินใจส่งนายพลเรือแอสแลนเบกอฟ (Aslanbegov) ผู้บัญชาการกองเรือยานแปซิฟิกเป็นตัวแทนเข้าร่วมในพระราชพิธีเฉลิมฉลองครั้งยิ่งใหญ่ที่กรุงเทพฯ พร้อมด้วยเรือรบในสังกัดบัญชาการรวมทั้งสิ้น 4 ลำ ในระหว่าง 6 วันที่พำนักอยู่ในกรุงเทพฯ นายพลเรือแอสแลนเบกอฟได้มีโอกาสเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชวงศ์ชั้นสูง และสนทนากับเสนาบดีและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงอำนาจในขณะนั้น ในการสนทนาครั้งหนึ่งกับสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ นายพลเรือแอสแลนเบกอฟได้บันทึกไว้ว่า อดีตผู้สำเร็จราชการแผ่นดินท่านนี้ได้แสดงความเสียใจที่ "รัสเซียเป็นเพียงประเทศเดียวในบรรดาอำนาจทั้งหมด ที่ยังไม่มีสัญญาทางการค้ากับประเทศไทย"³ นายพลเรือแอสแลนเบกอฟจะประทับใจกับความรู้สึกดังกล่าว เพราะนอกจากจะเห็นด้วยและยืนยันกับสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ในระหว่างการสนทนาครั้งนั้นว่า จะรายงานตรงไปยังรัฐบาลรัสเซียให้พิจารณาทำสัญญากับประเทศไทยแล้ว ก่อนการเดินทางกลับฐานทัพของตนในไซบีเรีย นายพลเรือแอสแลนเบกอฟได้มอบหมายให้พ่อค้าชาวอเมริกัน

¹ Berzir, op. cit.

² ดู จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาค 3, 4, 6, 7, 8, และ 10.

³ อ้างไว้ใน Berzir, op. cit.

ในกรุงเทพฯ ผู้หนึ่งมีหนังสือถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์เสนาบดีกรมท่าของไทย แสดงความ
ขอบุญและตั้งความหวังว่า จะมีการเซ็นสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างประเทศทั้งสอง
ในอนาคตอันใกล้¹

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า สัญญาทางไมตรีและการค้า และการเปิดความสัมพันธ์ทาง
การทูตโดยตรงระหว่างประเทศทั้งสองย่อมเป็นความปรารถนาที่แท้จริงของรัฐบาลไทยใน
ขณะนั้น อันเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายเพื่อรักษาเอกราชและอธิปไตยของประเทศ คูเหมื่อน
วาทตลอดระยะเวลา 30 ปี นับแต่ ค.ศ. 1855 (พ.ศ. 2398) จนกระทั่งถึง ค.ศ. 1885
(พ.ศ. 2428) รัฐบาลไทยเชื่อมั่นว่า นอกจากกำลังทางทหารเพื่อป้องกันตนเองแล้ว
นโยบายทางการทูตต่างประเทศอันได้แก่ การเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางการทูตและการ
ค้าระหว่างประเทศ และการใช้ประโยชน์จากสถานการณทางการเมืองระหว่างประเทศ
และกฎหมายระหว่างประเทศ เป็นวิถีทางสำคัญที่จะช่วยให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการ
คุกคามของมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งในระหว่างนั้นกำลังแสวงหาอำนาจอยู่ในภูมิภาคนี้อย่าง
จริงจัง นโยบายเพื่อรักษาเอกราชและอธิปไตยของรัฐบาลไทยในระยะดังกล่าวเห็นได้ชัด
จาก "คำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. 130
(พ.ศ. 2428)" ของเจ้านายและข้าราชการส่วนหนึ่ง ที่วิจารณ์นโยบายดังกล่าวของรัฐบาล
ไทยว่า ไม่อาจบรรลุเป้าหมายสูงสุดได้โดยลำพัง แต่จำเป็นต้องประกอบกับการเปลี่ยนแปลงทาง
การบริหารและการปกครองภายในควบคู่กันไปด้วย² นโยบายดังกล่าวของรัฐบาลไทยยัง

¹ กบส. กต., "J.W. Torrey-Chow Phya Banuwongse," Bangkok:
April 22, 1882, ในแฟ้ม "จดหมายเทศ American Consulate 7: กงสุล
อเมริกันมีมา ปี 1881-1884".

² กงจดหมายเทศแห่งชาติ กรมศิลปากร (ซึ่งจะอ้างไว้ในที่ต่อไปว่า "กจช."),
เอกสารรัชกาลที่ 5 เบ็ดเตล็ด (ส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่ง
จะอ้างไว้ในที่ต่อไปว่า ร. 5 บ.), (แฟ้มหมายเลขที่) 2/16, "พระเจ้ายบรมวงศ์เชอ
กรมพระนเรศวรวัฑฒน์ และคณะ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,"
9 มกราคม 1885 (ร.ศ. 103).

เห็นได้จากการที่ภายใน 30 ปีที่อ้างถึงข้างต้น รัฐบาลไทยได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้าอย่างเป็นทางการ และทำสนธิสัญญาทางการค้าและทางไมตรีกับประเทศทางตะวันตกถึงกว่าสิบประเทศ ซึ่งล้วนแต่เป็นประเทศสำคัญที่มีบทบาททางการค้าและทางการเมืองอยู่ทั้งในยุโรปและในเอเชีย เป็นต้นว่า อังกฤษ ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา โปรตุเกส เคนมาร์ค เนเธอร์แลนด์ รัสเซีย นอร์เวย์ สวีเดน เบลเยียม อิตาลี ออสเตรีย-ฮังการี สเปน ฯลฯ

สำหรับรัสเซีย นายพลเรือแอสแลนเบกอฟในฐานะที่เป็นผู้บัญชาการกองเรือย่านแปซิฟิก มีเหตุผลทางยุทธศาสตร์มากพอสมควรที่จะให้ความสนใจกับบทบาทโดยทั่วไปของรัสเซียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และสัญญาทางไมตรีและการค้ากับประเทศไทย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหลักประกันความมั่นคงของผลประโยชน์ของรัสเซียในตะวันออกไกล เพราะนับตั้งแต่เริ่มครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา รัฐบาลรัสเซียต้องประสบกับปัญหาการรักษาความมั่นคงของผลประโยชน์ของตนในภูมิภาคนั้นมากขึ้นเป็นทวีคูณ ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเนื่องจากความสำเร็จทางการทูตของตนในจีนด้วยสัญญา 3 ฉบับที่ทำขึ้นระหว่างประเทศทั้งสองระหว่าง ค.ศ. 1858-1860 (พ.ศ. 2401-2403)¹ ได้ให้ผลประโยชน์แก่รัสเซียอย่างมหาศาล แต่ขณะเดียวกันผลประโยชน์ที่รัสเซียได้รับจากความสำเร็จนี้ก็ได้นำรัฐบาลรัสเซียเข้าไปเผชิญกับการแข่งขันจากมหาอำนาจอื่น ๆ ในการแสวงหาผลประโยชน์และสร้างอิทธิพลทางการค้าและการเมืองในภูมิภาคนั้นโดยตรง อิทธิพลของมหาอำนาจเหล่านั้นนอกจากจะกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของรัสเซียในตะวันออกไกลแล้ว ยังอาจเป็นการคุกคามความมั่นคงภายในของรัสเซียในไซบีเรียอีกด้วย สถานการณ์ดังกล่าวทำให้ความสำคัญทางยุทธศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีต่อรัสเซียในการพิทักษ์ผลประโยชน์ในตะวันออก

¹คือสนธิสัญญาไอกุน (Aigun) ปี 1858, สนธิสัญญาเทียนสิน (Tientsin) ปี 1858, และสนธิสัญญาปักกิ่ง (Peking) ปี 1860 ความเต็มของสนธิสัญญาเหล่านี้ได้ใน Victor A. Yakhontoff, Russia and the Soviet Union in the Far East, (London: George Allen & Unwin Ltd., 1932), pp. 352-365.

ไกลเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังการเปิดใช้คลองสุเอซใน ค.ศ. 1869 (พ.ศ. 2412) ซึ่งช่วยย่นระยะเวลาและค่าใช้จ่ายลงกว่าเดิมอีกมาก และนี่จะเป็นสาเหตุที่สมเหตุสมผลที่สุดที่อธิบายสิ่งที่ผลักดันให้นายพลเรือบรมเมอร์เดินทางมาเยือนประเทศไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใน ค.ศ. 1874 (พ.ศ. 2417) อย่างไรก็ตาม การเดินทางมาเยือนของนายพลเรือแอสแลนเบกอฟใน ค.ศ. 1882 (พ.ศ. 2425) ไม่เพียงแต่เป็นผลจากความสำคัญทางยุทธศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายหลังการเปิดใช้คลองสุเอซเท่านั้น แต่ยังเป็นผลจากการที่รัสเซียเริ่มใช้เส้นทางใหม่ที่ผ่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเส้นทางคมนาคมเพื่อเศรษฐกิจอย่างจริงจังอีกด้วย ความสำเร็จดังกล่าวของเรือสินค้าระหว่างทะเลดำและตะวันออกเฉียงใต้ที่เรียกกันว่า "กองเรืออาสาสมัคร" (Volunteer Fleet) ขึ้นใน ค.ศ. 1880 (พ.ศ. 2423)¹ ซึ่งทำให้รัฐบาลรัสเซียต้องทุ่มเทความสนใจให้กับภูมิภาคนี้มากขึ้นอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ในระหว่าง ค.ศ. 1880-1881 (พ.ศ. 2423-2424) ข้าราชการอาณานิคมอังกฤษที่สิงคโปร์ดูเหมือนจะวิตกกังวลที่เรือรบรัสเซียแล่นวนเวียนอยู่ในน่านน้ำไกลเคียงและบริเวณของแคมมะลิกกาบอยครั้งขึ้น และโดยเฉพาะข่าวลือที่ว่ารัฐบาลรัสเซียกำลังแสวงหาเมืองท่าหรือเกาะโคเกาะหนึ่งที่เป็นประเทศราชของไทยบนคาบสมุทรมลายู ค้านฝั่งมหาสมุทรอินเดียเพื่อใช้เป็นสถานีเชื้อเพลิง (Coaling Station) ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สำหรับกองเรือของตน² ไม่ว่าข่าวลือข้างต้นจะมีมูลความจริงและสัมพันธ์กับการเดินทางมาประเทศไทยของนายพลเรือแอสแลนเบกอฟใน ค.ศ. 1882 (พ.ศ. 2425) มากน้อยเพียงไรก็ตาม การเดินทางของเขาครั้งนี้ก็คงไม่ใช่มีสาเหตุเพียงเพื่อมาร่วมพระราชพิธีสำคัญในประเทศที่รัสเซียยังไม่มีแม้แต่ความสัมพันธ์ทางการค้าเพียงเหตุผลเดียวเท่านั้น แต่คงจะต้องมีความสนใจเป็นพิเศษและมีเบื้องหลังทางการเมืองบางประการแอบแฝงอยู่ด้วย

¹Quasted, op. cit., 49.

²Eunice Thio, British Policy in the Malay Peninsula 1880-1910, Vol. I: The Southern and Central States, (Singapore: University of Malaya Press, 1969), p. 7.

อย่างน้อยที่สุดจากสภาพการต่าง ๆ ทางการเมืองระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของรัสเซียในเอเชียตะวันออก ตั้งแต่เริ่มครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ดังที่กล่าวมาแล้ว ก็พอจะชี้ให้เห็นว่า ความคิดและความพยายามที่จะให้มีสัญญาทางไมตรีและการค้าระหว่างประเทศทั้งสองในระหว่าง ค.ศ. 1863-1882 (พ.ศ. 2406-2425) นั้น หาได้มีขึ้นจากรัฐบาลไทยเพียงฝ่ายเดียวโดยปราศจากปฏิกริยาสนองตอบจากรัฐบาลรัสเซียโดยสิ้นเชิงแต่อย่างใด ตามที่นักประวัติศาสตร์ชาวต่างประเทศมักจะลงความเห็นเช่นนั้นไม่¹ เพราะจากข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่ประมวลไว้ข้างต้น ความคิดและความพยายามของรัฐบาลไทยน่าจะสอดคล้องกับเหตุผลทางยุทธศาสตร์สำหรับภารกิจของกองเรือย่านแปซิฟิกของรัสเซียเป็นอย่างดี

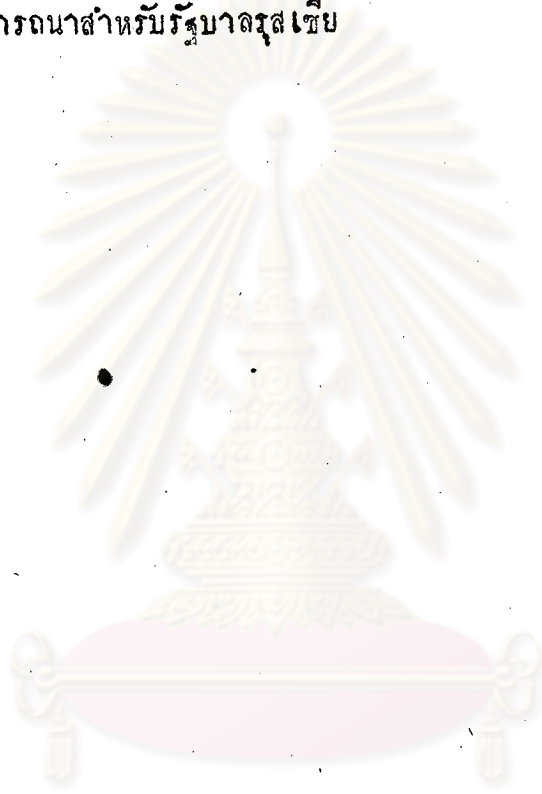
อย่างไรก็ดี ความคิดที่จะให้มีสัญญาทางไมตรีและทางการค้าระหว่างประเทศทั้งสองใน ค.ศ. 1882 (พ.ศ. 2425) นั้นหาได้บรรลุผลประการใดไม่ แม้ว่าจะมีการยื่นข้อเสนอ ดังกล่าวนี้อีกครั้งหนึ่งในปีต่อมา โดยได้รับความสนับสนุนจากทูตอเมริกันในประเทศไทยอย่างเต็มที่² ไม่ปรากฏหลักฐานที่บ่งชี้ว่าความล้มเหลวในความพยายามครั้งนี้สืบเนื่องมาจากสาเหตุใด แต่ก็พอจะสันนิษฐานได้ว่า ส่วนหนึ่งคงเนื่องมาจากทัศนะของกระทรวงพาณิชย์ของรัสเซียซึ่งเคยคัดค้านนโยบายที่กระทรวงการต่างประเทศรัสเซียพยายามจะเข้ามีบทบาทมากขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในตอนต้นของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ด้วยเหตุผลที่ว่า ภูมิภาคดังกล่าวมีประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่อไซบีเรียน้อยมาก³ สำหรับในตอนปลายคริสต์ศตวรรษ

¹ดู Pual R. Shirk, "Thai-Soviet Relations," Asian Survey, IX, 9(September, 1969), 682-683, Lobanov-Rostovsky, op. cit., p. 208, และ Quested, op. cit., 52.

²PKD...II, p. 100.

³Quested, op. cit., 49.

ที่ 19 นี้ ปรากฏว่ามีคนในสัญชาติรัสเซียอยู่ในประเทศไทยเพียงสามคนเท่านั้น¹ ซึ่งเป็นเหตุผลทางเศรษฐกิจที่เพียงพอที่กระทรวงพาณิชย์จะคัดค้านการทำสัญญาใด ๆ กับรัฐบาลไทย อันอาจนำรัฐบาลรัสเซียเข้ามาผูกพันกับสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศ และขัดแย้งกับมหาอำนาจอื่น ๆ ในภูมิภาคที่รัสเซียยังปราศจากผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เห็นได้ชัด ซึ่งไม่เป็นที่พึงปรารถนาสำหรับรัฐบาลรัสเซีย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

¹Lobanov-Rostovsky, op. cit., p. 208.